

Старогръцка литература

2020/2021

Лекция XII

Прозата. Историография

Що е литература. Възникване на поезията

Литературата – това са текстове, които са добили независимост от конкретната обстановка на тяхното възникване и непосредствено (устно) въздействие. Защото всеки разговор или монолог пред публика е текст; но в повечето случаи той съществува само заради това непосредствено общуване. След изговарянето му неговата задача е изпълнена; той не се запазва (записва), и поради това никога вече не се възпроизвежда в същия вид.

Така че литературата¹ възниква тогава, когато устно изговаряните текстове започват да се съхраняват (запомнят или записват) с цел да бъдат повтаряни (възпроизвеждани) в бъдеще и на друго място в подобна обстановка. Обикновено става дума за празник, защото празничната обстановка е стандартна – предполага се, че всеки следващ празник е повторение на предишния (както е с религиозните празници). Поради това се очаква, че и словата, които ще бъдат произнасяни, трябва да са идентични или поне приблизително еднакви. Ето защо празничните текстове (химни в чест на божества, молитви) е трябвало да бъдат запомняни, а най-сигурният начин да се запомни нещо е то да бъде записано.

Преди появата на писмеността запомнянето е било улеснявано чрез мерена реч, съпроводена от музика – защото така оформените текстове се запомнят по-лесно от немерените (прозаичните). Затова смятаме, че в предписмения си период литературата (устойчивите текстове) са съществували като поезия.

Поезията може да бъде не само празнична, но и битова – такива са приспивните песни, които майките пеят на децата, или тези, които се пеят при събирания на родственици и приятели.

Прозата

Освен за съхраняване на празнични поетически текстове, записването може да служи и за съхраняване на някакви сведения в проза (немерена реч).

Първите записи в немерена реч не са имали празнична задача, а напротив – служели са за чисто практически цели. Това обикновено са били описи на имущество и стоки, необходими при завещания или продажби. Всяко завещание или сделка, представени писмено, са вид писмен договор; и по подобие на тях са се записвали и други договори – примерно, междудържавни. Записите са били необходими и за вътрешнодържавни цели: когато е било необходимо да се състави законодателство, да се определят данъците и да се поддържа армия. Всички тези дейности изискват записване и няма необходимост то да бъде в мерена реч. Така че те са прозаични; но тяхната задача е да послужат само в едно конкретно (единично) място и време, и поради това те не могат да бъдат пренасяни, както става с празничните текстове.

¹ От littera, „буква“, в мн.ч. liitterae – букви, писменост. Това е превод на гръцкото γράμμα, мн.ч. – γράμματα, което също значи „писменост, образование, множество текстове“.

За да може прозата да стане литературна (преносима), тя трябва да изпълнява по-обща задачи; да бъде ползвана не само в една, а в различни обстановки.

Гръцката историография преди Херодот

Историческият текст има като първоначална задача да установи какво се е случило на едно определено място и време. Поради това той възниква като запис на някакъв вид проучване. Това проучване е можело да се отнася до нечий род (често с цел да се установят правата на наследниците). Но ако е ставало дума за род на владетели (управляващи), такъв текст се превръща в история на държава. И тъй като всяка държава се разполага на някакво пространство, историческото изследване включва и географско проучване.

Най-ранните известни гръцки текстове, създадени с историческа задача, са от VII-VI в. пр. Хр. и са в мерена реч. Те са били поеми; и са добили тази форма вероятно под влияние на вече съществуващия епос, който се занимава с минали събития от голямо значение – както са Омировите поеми и Хезиодовата „Теогония“. Известно е, че през VII в. била създадена „История на Коринт“ в стихове:

Евмел, синът на Амфилит, от така наречените бакхиди, който е счутан за създател на епоса, казва в изложението за Коринт (стига това съчинение действително да е на Евмел), че в тази земя се заселила първо Ефира, дъщерята на Океан (Павзаний II, 1,1; В. Русинов, 2004).

Известният философ Ксенофан от Колофон е писал история на родния си град, но също и на Елея в Италия, където е живял впоследствие²:

Написал поема за основаването на Колофон и за изпращането на колонисти в Елея, в Италия; в две хиляди стиха (Диоген Лаерций IX, 2, 20)

През VI в. Йония (на малоазийското крайбрежие) се е появил жанрът „логография“ – писане на историческо-географски изложения в проза. Известно е името на милетския логограф Хекатей, споменаван от Херодот в „Историята“. Той е бил автор на съчинения със характерните заглавия „Родословия“ (Γενεαλογία) и „Обиколка на земята“ (Περίοδος γῆς). Тъй като е писал на йонийски, този диалект е станал представителен за такъв вид съчинения; и това е причината Херодотовата „История“ също да бъде написана на йонийски, макар самият Херодот да е бил дориец от Халикарнас.

По времето, когато Херодот е замислял своята книга (средата на V в.), в гръцката литература вече е имало обширни и влиятелни поетически текстове, посветени на големи войни („Илиада“), но също и някои, които са се занимавали точно с наскоро случилите се гръко-персийски войни. За тях става дума в Есхиловите „Перси“ и в някои от епиникиите на Пиндар. Те и двамата са били от предишното на Херодот поколение – около 40 години по-възрастни от него – и лично са преживели тези събития, като Есхил дори е участвал в някои битки. Известно е, че и един връстник на Херодот - Хойрил от Самос - е създал епическа (в хекзаметри) поема за войните:

И Хойрил, древен поет, споменава за нашия народ, че е взел участие в похода на Ксеркс, царя на персите, срещу Гърция (Йосиф Флавий. Против Апион I, 22).

² „Изгонен от отечеството си, той живял в град Занкле в Сицилия и в Катана“ (пак там; Т. Томов, 1985/2002). Някои издатели предполагат, че на това място е споменато и за пребиваването му в Елея. Климент Александрийски („Стромати“ I, 14) казва, че елейската философия (по името на града) е основана от Ксенофан.

Херодотовата „История“

Така че Херодот вече е имал пред очите си произведения на тази тема. Неговата книга обаче си поставя по-голяма задача – не само да представи нападенията на персийските армии срещу Атина между 490 и 480 г., но по повод на тези събития да разкаже всичко, което е знаел за държавите и народите в тогавашния свят. Така че той е създал не просто история на гръцките градове, нито само разказ за войните им с Персия, а първата в европейския свят „Всеобща история“.

Нейното съдържание накратко е следното.

Най-напред се разказва историята на лидийската държава – тъй като лидийците са първите азиатци, които влезли във военен сблъсък с малоазийските гърци. Лидийската държава достигнала голямо могъщество по времето на Крез, но наред с това той е бил и последният ѝ цар – тъй като загубил войната с персиеца Кир, бил детрониран и държавата му изчезнала.

След това разказът се насочва към историята на персийската империя. Преди това се съобщава за асирийската и мидийската държави, и как Кир, който бил внук на последния мидийски цар Астиаг, станал предводител на персите, победил мидийците и създал империя, която се простирала от индийските царства на изток до Егейско море на запад.

Той е бил наследен от Камбиз и Дарий, които разширили и укрепели държавата: Камбиз завоювал Египет, а Дарий разделил империята на области със съответна администрация, подобрил съобщенията и уредил данъчната политика.

Повод за сблъсък между империята и гърците станало въстанието на милетците. Те се обърнали за помощ към континенталните гърци, и най-напред към най-силните от тях – Спарта и Атина. Спартанците не се намесили, но атиняните изпратили 30 кораба и заедно с въстаниците нахлули в град Сарди - който бил административен център на персийската провинция - и го подпалили.

Дарий потушил въстанието, но реши да накаже атиняните за намесата им и изпратил войска, която била отблъсната през 490 пр. Хр. в битката при Маратон. След неговата смърт синът му Ксеркс решил да завладее континентална Гърция и провел известния си поход през 480 г., когато достигнал Атина и подпалил града. След това обаче флотата му загубила морската битка в Сароническия залив (при остров Саламин) и той самият се оттеглил, като оставил част от войската в Атика. На следващата година при Платея персите отново загубили сражението и така континентална Гърция останала свободна.

Покрай разказа за тези събития Херодот прави големи отклонения, в които представя известното му за историята, географията и културата на множество народи. Най-обширни са изложенията посветени на персите, вавилонците, египтяните, скитите, траките и либийците (североафриканците); и разбира се, на гръцките полиси в Европа, Мала Азия и северна Африка (Кирена).

Историографията след Херодот

След Херодот центърът на гръцката историография се премества в Атина. До нас са достигнали съчиненията на Тукидид („История на Пелопонеската война“) и Ксенофонт („Гръцка история“, „Анабазис“ и др.)

(следва)